

РАКУРСИ ПРАВОВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ: КОНСТИТУЦІЙНА РАДА ФРАНЦІЇ VS ЄСПЛ

LEGAL ARGUMENTATION APPROACHES: FRANCE CONSTITUTIONAL COUNCIL VS ECtHR

Бадида А. Ю., к.ю.н., доцентка кафедри
теорії та історії держави і права

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті здійснено порівняльний аналіз практики Конституційної ради Французької Республіки та Європейського суду з прав людини у сфері захисту основоположних прав. Основна увага зосереджена на таких сферах правового регулювання, як право на повагу до приватного і сімейного життя та свобода вираження поглядів. У цьому контексті розглянуто низку рішень Конституційної ради (зокрема про анонімні пологи та закон про сприяння поширенню захисту творчості в Інтернеті – HADOPI) та ЄСПЛ (справи *Mennesson v. France*, *Bono v. France* тощо).

Проаналізовано відмінності в підходах до застосування принципу пропорційності, балансу інтересів та оцінки позитивних і негативних зобов'язань держави. Підкреслено, що Конституційна рада діє в межах обережної моделі контролю, акцентуючи на дотриманні меж повноважень законодавця, тоді як ЄСПЛ формує європейський стандарт активного захисту прав.

Окрему увагу приділено рішенням Європейського суду з прав людини щодо Франції у справі про захист неповнолітніх без супроводу та через застосування Закону від 4 березня 2002 року до позову про компенсацію дитині, народженій з інвалідністю, до набрання ним чинності, що стало прикладом виявлення порушень навіть у системі з усталеною інституційною структурою.

Доказується, що зіставлення рішень обох органів дозволяє глибше осмислити механізми захисту прав людини у Франції та роль наднаціонального контролю у формуванні правозастосовної практики. Також наголошено на зростаючій ролі судового діалогу між Конституційною радою Франції та ЄСПЛ у контексті захисту прав людини.

Ключові слова: Конституційна рада Франції; Європейський суд з прав людини; право на приватне і сімейне життя; свобода вираження поглядів; Конвенція про захист прав і основоположних свобод; конституційна юрисдикція; правова аргументація; порівняльний аналіз; тест на пропорційність.

The article provides a comparative analysis of the practice of the Constitutional Council of the French Republic and the European Court of Human Rights in the field of protection of fundamental rights. The main attention is focused on such areas of legal regulation as the right to respect for private and family life and freedom of expression. In this context, a number of decisions of the Constitutional Council (in particular, on anonymous births and the law on promoting the protection of creativity on the Internet – HADOPI) and the ECtHR (cases *Mennesson v. France*, *Bono v. France*, etc.) are considered.

The differences in approaches to the application of the principle of proportionality, balance of interests and assessment of positive and negative obligations of the state are analyzed. It is emphasized that the Constitutional Council operates within the framework of a cautious control model, emphasizing compliance with the limits of the legislator's powers, while the ECtHR forms a European standard for active protection of rights.

Special attention is paid to the decisions of the European Court of Human Rights regarding France in the case on the protection of unaccompanied minors and through the application of the Law of 4 March 2002 to a claim for compensation for a child born with a disability before its entry into force, which became an example of identifying violations even in a system with an established institutional structure.

It is argued that a comparison of the decisions of both bodies allows for a deeper understanding of the mechanisms for the protection of human rights in France and the role of supranational control in the formation of law enforcement practice. The growing role of judicial dialogue between the Constitutional Council of France and the ECHR in the context of the protection of human rights is also emphasized.

Key words: Constitutional Council of France; European Court of Human Rights; right to private and family life; freedom of expression; Convention for the Protection of Rights and Fundamental Freedoms; constitutional jurisdiction; legal argumentation; comparative analysis; proportionality test.

Актуальність. Французька Республіка є одночасно членом Ради Європи та Європейського Союзу, що породжує конфігурацію множинного правопорядку. Чи співвідноситься судова практика Ради та ЄСПЛ? Можливо, є дублювання чи навпаки конфлікт юрисдикцій. Актуальність зростає на фоні рішень Конституційної ради, які впливають на права людини, наприклад, щодо права на приватність або свободи вираження поглядів, які одночасно фігурують у справах ЄСПЛ.

Мета статті – проаналізувати характер взаємодії між Конституційною радою Франції та Європейським судом з прав людини, з'ясувати, чи є між ними злагожденість, чи напруга, а також окреслити можливі напрями зближення або розмежування.

Стан дослідження. Судова практика ЄСПЛ є достатньо досліджуваною як в Україні (Сергій Головатий, Станіслав Шевчук та інші), так і в інших зарубіжних державах (Paul Tavernier, David Szymczak та ряд інших вчених), проте залишається недостатньо висвітленою у правовій науці співвідношення рішень Конституційної ради Франції та ЄСПЛ, їх аргументації у питаннях, що стосуються захисту прав людини.

Основний виклад матеріалу. Конституційна рада з початку свого заснування мала зовсім іншу роль та юрисдикцію і явно не виконувала функцій, що характеризують її як орган конституційної юрисдикції. Попри такий сценарій, Конституційна рада своєю практикою розвинула свої повноваження та сьогодні вважається «охоронцем» прав людини. Така еволюція супроводжується рядом доленосних рішень, серед яких варто назвати: рішення від 1971 року, яким Рада розвинула базові стандарти контролю через включення до нього захисту прав людини шляхом тлумачення конституційного тексту; рішення від 1974 року – розширення сфери повноважень. Йдеться про те, що крім зазначених суб'єктів звернення, було додано 60 депутатів та 60 сенаторів тощо [1, с. 349]. Найбільшим «проривом» у галузі захисту прав людини, безперечно, стала поява пріоритетного питання конституційності внаслідок конституційної реформи 2008 року.

Виконуючи місію захисту прав людини, Конституційна рада посилила свій вплив на французький правопорядок. Крім того, такий стан речей активізував проблему співвідношення національного та наднаціонального виміру захисту прав і свобод, зокрема, з Європейським судом прав людини.

Як у всіх державах-членах Ради Європи, у Французькій Республіці Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року має пріоритет над національним законодавством (ст. 55 Конституції Франції 1958 року) [2]. Рішення ЄСПЛ є обов'язковими до виконання та можуть впливати на зміни у французькому законодавстві. У цьому контексті виникає питання: як співвідносяться юрисдикції ЄСПЛ та Конституційної ради?

Важливим фактом є відмова Конституційної ради здійснювати контроль за конвенційністю законів [3, с. 83]. Ба більше, Рада не використовує судову практику ЄСПЛ у своїх рішеннях. З цього приводу вчений Давид Шимчак зазначає, що Рада «бажає зберегти чистоту своїх стандартів та захистити себе від конкуренції, яку здійснює Страсбурзький суд у питаннях захисту прав людини» [4]. Зазначимо, що 22 вересня 2022 року члени Конституційної ради Франції були з візитом до ЄСПЛ на запрошення голови Роберта Спано. Президент Роберт Спано та президент Лоран Фабіус наголосили на тому, як зв'язки між двома юрисдикціями зміцнилися протягом останніх кількох років, та висловили спільне бажання підтримувати цей діалог між ними [5]. При цьому, французький вчений Поль Таверньє стверджує, що питання взаємовідносин між Конституційною радою та Страсбурзьким судом є складним та обтяженим тим фактом, що французькі юристи схильні посилалися на специфіку або навіть на «французький виняток» [6, р. 1]. У зв'язку з цим проаналізуємо кілька ключових рішень у певних сферах правового регулювання, які покажуть зближення або розходження підходів обидвох інституцій.

Право на повагу до приватного життя. Візьмемо рішення ЄСПЛ від 26 червня 2014 року, у якому Суд розглядав справу подружжя Меннессон, які уклали договір сурогатного материнства у США. Натомість Франція відмовилася визнати батьківство, встановлене у американському свідоцтві про народження. Позиції, котрі ЄСПЛ навів у своєму рішенні були сфокусовані саме на правах дітей, а не батьків: «...виникає серйозне питання щодо сумісності цієї ситуації з найкращими інтересами дитини, повага до яких має керувати будь-яким рішенням щодо них» (останнє речення п. 99 рішення). Наступні аргументи випливають із значення ідентичності особи: з огляду на важливість біологічного походження як елемента ідентичності кожної особи не можна стверджувати, що позбавлення дитини юридичного зв'язку такого характеру відповідає найкращим інтересам дитини, коли біологічна реальність цього зв'язку встановлена, і дитина та відповідний батько вимагають його повного визнання (п. 100 рішення). Суд встановив, що держава-відповідач вийшла за межі дозволеного нею меж розсуду [7]. На противагу попередньому рішенню проаналізуємо рішення Конституційної ради Франції, яка не стосувалася визнання батьківства, але дотичних питань – доступу до особистого походження. Конституційна рада розглядала положення Цивільного кодексу, що дозволяло жінці народжувати анонімно (без розкриття особистості навіть дитині). Позивач вважав, що це порушення права на знання свого походження (частина приватного життя). У п. 7 та 8 цього рішення Рада аргументує таким чином: жінки, які народжують і просять зберегти свою особу в таємниці, інформуються про правові наслідки для дитини та про важливість для дитини знання її походження, а також заохочуються надавати інформацію про своє здоров'я, здоров'я батька, походження дитини та обставини її народження; таємниці цієї особи може бути знята за умови згоди біологічної матері; що ця стаття, зокрема, покладає на Національну раду з питань доступу до особистого походження завдання розшуку біологічної матері на прохання дитини та отримання, де це доречно, її згоди на розкриття її особи або, у разі її смерті, перевірки того, що вона не висловлювала протилежного бажання у попередньому запиті; що законода-

вець, таким чином, мав на меті сприяти ознайомленню дитини з її особистим походженням. Оскільки, дозволяючи матері заперечувати проти розкриття її особи навіть після її смерті, оскаржувані положення мають на меті забезпечити ефективну повагу, з метою захисту здоров'я, до висловленого бажання матері зберегти таємницю свого прийому та її особи під час пологів, одночасно, наскільки це можливо, шляхом вжиття відповідних заходів, надаючи дитині доступ до знань про її особисте походження; що Конституційна рада не повинна замінювати свою оцінку на оцінку законодавця щодо балансу, визначеного таким чином, між інтересами біологічної матері та інтересами дитини; що оскаржувані положення не позбавили конституційні вимоги щодо охорони здоров'я правових гарантій; а також не порушили повагу до приватного життя та право на нормальне сімейне життя [8]. Як виявилось, Рада не визнала норму неконституційною та захистила право матері на приватність.

Приклади двох переродних справ демонструють різницю у французькому конституційному та конвенційному підходах до захисту сімейної сфери. Тобто Рада діяла стримано у межах своєї юрисдикції, визнаючи розсуд законодавця у таких питаннях. Натомість, ЄСПЛ реалізує активну модель захисту, втручаючись тоді, коли держава не забезпечує правову визначеність статусу дитини. Констатуємо щодо різниці у моделі оцінки конфлікту прав.

Свобода вираження поглядів. ЄСПЛ у своєму рішенні «Боні проти Франції» від 15 грудня 2015 року одностайно засудив Францію за непропорційне дисциплінарне стягнення, накладене на адвоката, засудженого Паризьким апеляційним судом за порушення основних принципів честі, такту та поміркованості, що регулюють юридичну професію, на основі письмових заяв, що містяться в його заявах, поданих до Апеляційного суду. У рішенні йдеться про порушення ст. 10 ЄКПЛ. Крім того, Суд вважає, що судова влада є « гарантом правосуддя, фундаментальною цінністю в державі, що керується верховенством права », і що може бути необхідним захистити її від руйнівних атак без вагомих підстав. Загалом, «судді, здійснюючи свої офіційні функції, можуть зазнавати критики, межі якої ширші, ніж ті, що застосовуються до звичайних осіб». Суд також додає, що «свобода слова також поширюється на адвокатів». Вони можуть публічно говорити про функціонування правосуддя, не перетинаючи певної межі. Суд зазначає, що висновок адвоката не спрямований проти відповідних магістратів, а стосується способу, яким вони проводили розслідування. ЄСПЛ вважає, що зауваження, зроблені проти магістратів, не залишили зали суду, оскільки вони були написані в поясненнях. Таким чином, ці письмові заяви не могли зашкодити репутації судової влади в очах громадськості. Отже, накладене дисциплінарне стягнення було невідповідним [9]. Таким чином, Суд постановив, що мало місце порушення статті 10 Європейської конвенції з прав людини через непропорційний характер стягнення.

Натомість у Французькій Республіці свобода вираження поглядів є фундаментальним принципом, визаним законами Республіки. Існує низка рішень Ради у контексті вказаного права. Як приклад, візьмемо рішення від 10 червня 2009 року, у якому Рада перевіряла Закон про сприяння поширенню захисту творчості в Інтернеті (HADOPI). Основні позиції рішення зводяться до того, що законодавець може прийняти правила, які поєднали б досягнення мети боротьби з практикою підробки в Інтернеті з реалізацією права на свободу вираження поглядів, а остання є умовою демократії. Тому напади на здійснення цієї свободи мають бути пропорційними до мети, що переслідється [10, с. 9]. Лише Суд може обмежувати доступ до Інтернету.

Висновуємо, що у питаннях захисту права на свободу вираження поглядів ЄСПЛ встановлює єдиний загальноєвропейський стандарт та застосовує тест на пропорційність

державного втручання. Конституційна рада, захищаючи це право, погоджується з обмеженням цього права заради національного інтересу.

У контексті цього дослідження особливу цінність становить аналіз рішень ЄСПЛ, винесених безпосередньо проти Французької Республіки, які дозволяють оцінити, наскільки національна правозастосовна практика відповідає конвенційним стандартам. Такий підхід дозволяє також висвітлити взаємодію між Конституційною радою Франції та ЄСПЛ у контексті захисту прав людини. Розглянемо кілька таких рішень.

У січні 2025 року Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) засудив Францію за нездатність захистити неповнолітніх без супроводу (молодий громадянин Гвінеї). Йдеться про порушення ст. 8 Конвенції (право на приватне і сімейне життя). У Франції неповнолітні без супроводу перебувають під опікою служб опіки над дітьми у рамках захисту дітей. Департаментські ради відповідають за визначення статусу неповнолітніх без супроводу. Цей статус надається неповнолітнім, позбавленим захисту своїх сімей. У цій справі Суд зазначає неповноту та неточність інформації, наданої заявнику, що позбавляє його достатніх процесуальних гарантій. Він вважає, що відомчі служби «не діяли з належною ретельністю та не виконали свого позитивного зобов'язання гарантувати право заявника на повагу до його приватного життя». З іншого боку, ЄСПЛ вважав, що неповнолітній справді мав доступ до ефективних засобів правового захисту згідно з національним законодавством відповідно до статті 13 Європейської конвенції з прав людини [11].

Засудження Франції Європейським судом з прав людини сталося також через застосування Закону від 4 березня 2002 року до позову про компенсацію дитині, народженій з інвалідністю, до набрання ним чинності. Цей текст часто називали «поправкою проти Перруше», оскільки його метою було скасувати прецедентне право Касаційного суду, яке дозволяло компенсацію дитині, народженій з інвалідністю, інвалідність якої не була виявлена до народження. Виключивши компенсацію дитині («Ніхто не може вимагати відшкодування збитків виключено через її народження»), а також її батькам за витрати, пов'язані з цією інвалідністю протягом життя дитини, закон 2002 року також поклав край прецедентному праву у справі Куарес Державної ради, яке дозволяло виплачувати компенсацію за цю шкоду батькам [12].

Такі рішення ЄСПЛ проти Франції демонструють, що навіть у державах із стабільними інституціями захисту прав людини можуть мати місце порушення прав людини, які фактично не проходять тест на пропорційність державного втручання.

Попри все, чи можна стверджувати про гармонію у відносинах ЄСПЛ та Франції? З цього приводу, П. Тавеньєр вважає, що зближення між двома досліджуваними інституціями відбувається у питаннях тлумачення рівності та недискримінації (ст. 14 ЄКПЛ), а також щодо акценту на плюралізмі і толерантності у питаннях свободи вираження поглядів та широкого тлумачення кримінальних справ. Значна збіжність також очевидна загалом щодо вимог справедливого судового розгляду [6, р. 4].

Ряд вчених підкреслюють позитивний вплив рішень ЄСПЛ проти Франції. Багато змін у французькому законодавстві відбулися після засудження Франції ЄСПЛ. Наприклад, закон від 10 липня 1991 року про адміністративне прослуховування телефонних розмов привів французьке законодавство у відповідність до Європейської конвенції з прав людини після обвинувального вироку 1990 року (рішення у справах Крусліна та Ювіга). Аналогічно, після кількох обвинувальних вироків, винесених Судом у 2010 році, закон від 14 квітня 2011 року суттєво змінив режим поліцейського утримання під вартою (допомога адвоката, право на мовчання) для дотримання Конвенції. Зовсім недавно, після засудження Франції ЄСПЛ 30 січня 2020 року (JMB проти Франції), закон від 8 квітня 2021 року створив засіб правового захисту, призначений для того, щоб дозволити будь-якій затриманій особі звернутися до судді з питанням про припинення утримання під вартою, умови якого суперечать людській гідності. Найвищі французькі суди, наприклад, Касаційний суд у рішенні від 15 квітня 2011 року, визнали необхідність для держав поводитися практично ЄСПЛ, «не чекаючи, поки їх оскаржать у ньому або коли вони змінять своє законодавство» [13].

Висновки. У процесі дослідження було знайдено відмінності у підходах Конституційної ради Франції та Європейського суду з прав людини до захисту прав людини. Конституційна рада діє обережно, визнаючи пріоритет законодавця у складних морально-етичних питаннях, натомість ЄСПЛ застосовує тест пропорційності та вимагає належного обґрунтування втручання. У справах, що стосуються анонімних пологів та сурогатного материнства спостерігаємо різні моделі оцінки інтересів дитини та біологічного походження.

У справах про свободу вираження поглядів ЄСПЛ підкреслює особливу роль адвокатів у демократичному суспільстві, тоді як Конституційна рада обґрунтовує обмеження свободи вираження мотивами публічного порядку.

Аналіз рішень ЄСПЛ проти Франції засвідчує, що навіть правові системи з усталеною традицією можуть потребувати зовнішнього контролю за дотриманням прав людини. Між досліджуваними юрисдикціями спостерігається як напруга, так і певні елементи зближення, що дозволяє виявити розвиток діалогу між ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституційний контроль у Французькій Республіці: теоретико-правовий вимір : монографія. – Ужгород : PIK-Y, 2024. 388 с.
2. Texte intégral de la Constitution du 4 octobre 1958 en vigueur. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur> (дата звернення: 01.02.2025).
3. Бадида А. Ю., Переш І. Є., Пеця Д. Д. Конституційна рада Франції та її роль в оцінці конституційності джерел права Європейського союзу. Закарпатські правові читання. *Сталій розвиток та інституційна спроможність в умовах війни: національний та міжнародно-правовий аспекти*. 2024. Вип. 18. С. 81-84.
4. David Szymczak. Question prioritaire de constitutionnalité et Convention européenne des droits de l'Homme: l'europeanisation « heurtée » du Conseil constitutionnel français. *Jus Politicum. Revue de droit politique*. Avril 2012. № 7. www.juspoliticum.com/articles/question-prioritaire-de-constitutionnalite-et-convention-europeenne-des-droits-de-l-homme-l-europeanisation-heurtee-du-conseil-constitutionnel-francais-449 (дата звернення: 01.02.2025).
5. Visite du Conseil constitutionnel à la Cour européenne des droits de l'homme. Titre VII. N° 9 – octobre 2022. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/publications/titre-vii/visite-du-conseil-constitutionnel-a-la-cour-europeenne-des-droits-de-l-homme> (дата звернення: 01.02.2025).
6. Paul Tavernier. Le Conseil constitutionnel français et la Convention européenne des droits de l'homme. *Droits fondamentaux*, n° 7, janvier 2008 – décembre 2009. 12 pages. URL: https://www.crdh.fr/wp-content/uploads/etude_le_conseil_constitutionnel_francais_et_la_convention_europeenne_des_droits_de_lhomme.pdf (дата звернення: 01.02.2025).
7. Affaire Mennesson c. France. (Requête no 65192/11). Strasbourg. 26 juin 2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22item%22:\[%22001-145179%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22item%22:[%22001-145179%22]}) (дата звернення: 01.02.2025).
8. Décision n° 2012-248 QPC du 16 mai 2012. M. Mathieu E. (Accès aux origines personnelles). URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2012/2012248QPC.htm> (дата звернення: 01.02.2025).

9. Affaire Bono c. France. (Requête no 29024/11). Strasbourg. 15 décembre 2015. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-159213%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-159213%22]}) (дата звернення: 01.02.2025).
10. Бадида А. Ю. Інтернет та свобода вираження поглядів: судова практика Конституційної ради Французької Республіки. *Публічне право*. 2024. № 4 (56). С. 5–11.
11. Affaire A.C. c. France. (Requête no 15457/20). Strasbourg. 16 janvier 2025. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-238825%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-238825%22]}) (дата звернення: 01.02.2025).
12. Affaire N.M. Et autres c. France. (Requête no 66328/14). Strasbourg. 2 novembre 2023. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-228532%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-228532%22]}) (дата звернення: 01.02.2025).
13. Quelles sont les conséquences d'un arrêt de la CEDH sur la justice française? *Vie publique*. 16 octobre 2023. URL: <https://www.vie-publique.fr/fiches/38297-arrets-de-la-cedh-queelles-consequences-sur-la-justice-franca> (дата звернення: 01.02.2025).